

Delfinen

En deskriptiv studie av erbjudandeverksamheten
Delfinen som arbetade för barn som upplevt våld
2007-2009

Elisabeth Larsson

Delfinen

En deskriptiv studie av erbjudandeverksamheten Delfinen som arbetade för barn som upplevt våld

2007-2009

BAKGRUND	3
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	7
HUR ARBETADE MAN I DELFIEN?.....	9
BESKRIVNING AV VAD SOM GJORDES INOM DELFINEN 2007	9
HUR SÅG PERSONALFÖRDELNINGEN I DELFINEN UT?	13
MANUALEN - INNEHÅLLET I BARNGRUPPVERKSAMHETEN	13
INTERVJUER	15
10 ERFARENHETER FRÅN BARNGRUPPSLEDARNA	16
VAD TYCKER DE SOM DELTOG?	18
ENKÄTERNA TILL BARN OCH MAMMOR.....	18
RESULTATSAMMANFATTNING OCH DISKUSSION	19
RESULTATSAMMANFATTNING OCH DISKUSSION	20
ERBJUDANDE OM STÖD	20
...ETT TIDIGT STÖD	21
ETT ADEKVAT STÖD.....	22
...MED UTGÅNGSPUNKT I BARNENS BEHOV	22
FÖRÄLDRAGRUPPER	23
OM ATT LÖSA BARN VIDARE	23
SLUTORD	24
REFERENSER	25

Delfinen

En deskriptiv studie av erbjudandeverksamheten Delfinen som arbetade för barn som upplevt våld 2007 - 2009

Delfinen var en erbjudandeverksamhet som kom till för att ge ett tidigt och adekvat stöd till barn och ungdomar i kommunen som upplevt våld. Projektet startade i februari 2007 och lades ner i mars 2009. Projektet kom till i en tid då barn som bevittnat våld precis började ses som brottsoffer, i Umeå hade Barnhuset precis startat. Metoderna man använde var inspirerade av barngruppsverksamheter som man driver på olika håll i landet och även i den egna kommunen. De krisbearbetande samtalen skulle föras enligt Trappan- modellen. Gruppledarna gick Linus- utbildning men skapade och använde en egen manual till barn- och mamma grupperna. Man hade en lokal som inretts av designstudenter för att passa barn och verksamhet. Det fanns en projektledare som var väl förtrogen med organisationen och tre personal som internrekryterats. När projektet avslutades hade man organiserat om verksamheten flera gånger, och hade även delvis ny personal, man hade totalt haft 14 deltagare i krisbearbetande samtal, barn- och mammagrupper.

Bakgrund

Vilka var verksamhetens mål?

Huruvida ett projekt är en framgång eller inte beror på vilka mål man ska nå, och hur väl man lyckas med det. Det är lätt att utgå från att om barnen och föräldrarna tycker att Delfinen var bra och mådde bra av att delta, så är också projektet en framgång. Men så enkelt är det inte! När man läser Delfinens ansökan ser man att utgångspunkten är att man förutsätter att barnen kommer att fara väl av att delta i Delfinen. Det är någonting annat som är ett mått på att projektet når sina mål. Det här var inget alla medarbetare var medvetna om och kommer att visa sig bli ett skäl till att personal far onödigt illa.

Framgångsmåtten är definierade i projektansökan: ”**Förväntade resultat** på verksamheten är att målgruppen, barn/ungdomar i Umeå som bevittnat våld, ska erhålla **tidigt och adekvat stöd**. Det ställer krav på att verksamheten dels **når målgruppen**, dels att verksamheten förmår att **möta upp de behov barn/ungdomar som har bevittnat våld har**. Liksom förmår **lotsa de barn/ungdomar som är i behov av mer omfattande stöd**, t.ex. via barn och – ungdoms psykiatri eller via socialtjänstens barn- och familjegrupper, vidare. Verksamheten ska också **ge föräldrarna redskap att bättre stötta sina barn**. (utdrag ur projektansökan under punkten; förväntar resultat.)

Det innebär att barn mellan 8-12 år som bevittnat våld i hemmet ska erhålla

- stöd
- det ska komma tidigt
- vara adekvat
- utgå från barnets behov
- om ytterligare behov identifieras av personalen ska barnen lotsas vidare
- och deras föräldrar ska få det stöd som krävs för att de ska kunna stötta sina barn bättre.

Målgruppen

Det finns i Umeå ett Centrum mot våld i Umeå som ”består av ett flertal verksamheter, bland annat ett Barnahus och en kvinnofridsmottagning...”¹ Det är svårt att uppskatta hur många barn det finns som bevittnar våld. ”Under 2008 har mer än 130 barn och ungdomar [i Umeå] med erfarenhet av våld i nära relation kommit till Centrum mot vålds kändedom.” (Erikson- Forsgren 2008 s.6) Barn som bevittnar våld fick brottsofferstatus² under 2007. ”Det finns ett behov av att förstärka stödet och rättigheterna för barn som bevittnar brott av och mot närstående personer. Barn som på detta sätt drabbas av brott kan ha samma behov av stöd som barn som själva utsätts för brott...”³

Barnen som bevittnat våld har oftast upplevt att pappa slagit mamma. Barnen behöver inte ha sett våldet, utan med bevittna menar man att man har sett, eller hört våldet. Med andra ord kan man säga att barnen upplevt våld. Det finns en rad saker som behöver hända när ett barn bevittnat eller upplevt våld. Till att börja med behöver våldet upphöra. Det kan ske på olika sätt men är det första som behöver hända. Även om barnet inte själv sett våldet kommer det att uppleva våldet tills de bearbetat det. ”Benämningen av målgruppen som barn som bevittnat våld har ändrats till barn som upplevt våld i nära relation...”⁴ Barn som bevittnat våld är med andra ord barn som upplever våld. Med hjälp kan barn som upplever våld bli barn som upplevt våld. Skillnaden mellan upplever och upplevt kan te sig liten, rent språkligt, men kan göra enorma skillnader i ett liv.

Delfinens idé

Man planerade projektet utifrån en förförståelse att barnen för att kunna tillgodogöra sig barngruppsverksamheten skulle behöva ett individuellt krisbearbetande stöd innan de kunde gå in i en barngrupp. Personalgruppen bestod av tre personer samt en projektledare. Två personer skulle erbjuda stödsamtal medan en av dessa skulle följa med barnen in i de efterföljande barngrupperna. Tanken var att överlämningen för barnen därmed skulle underlättas och antalet vuxna kring barnen minimeras. Man skulle erbjuda barn som bevittnat våld en verksamhet som inspirerats av Bojen⁵ i Göteborg, samt att delta i enskilda samtal enligt Trappan- modellen. Det är en arbetsmodell som tagits fram av Ami Arnell och Inger Ekbohm. Den utgörs av tre huvudmoment; kontakt, rekonstruktion och kunskap. (Bjuhr 2007) ”Arbetsättet bygger på strukturerade samtal som är anpassade efter barnets ålder. Syftet med samtalen är att barnet stegvis ska förmås att tala om våldet och upplevelserna och få ett sammanhang... Minnet styr inte längre och tränger sig på i barnets liv som tidigare...”(Lindholm 2007 s3) I projektplanen går att se att man tänkte sig att barnen skulle få tre till fem stödsamtal enligt Trappan- modellen innan de gick vidare till barngruppen. De som gav barnen stöd enligt modellen fick handledning. Efter en termin försvann Trappan⁶ från Delfinens repertoar.

---

¹ Citat hämtade från Umeå Kommuns hemsida om Centrum mot våld.

² ... Socialnämnden skall också särskilt beakta att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott och kan vara i behov av stöd och hjälp. Lag (2007:225).

³ Barn som bevittnat våld Proposition 2005/06:166

⁴ Erikson- Forsgren s.4

⁵ Citat från ”Bojen är en pedagogisk gruppverksamhet där man lär sig att hantera känslor. Det viktiga är att vi arbetar i grupp. På så sätt delar barnen upplevelsen med andra och kan komma bort från upplevelsen av skuld och skam...”

⁶ Trappan erbjuds nu på Barnahuset

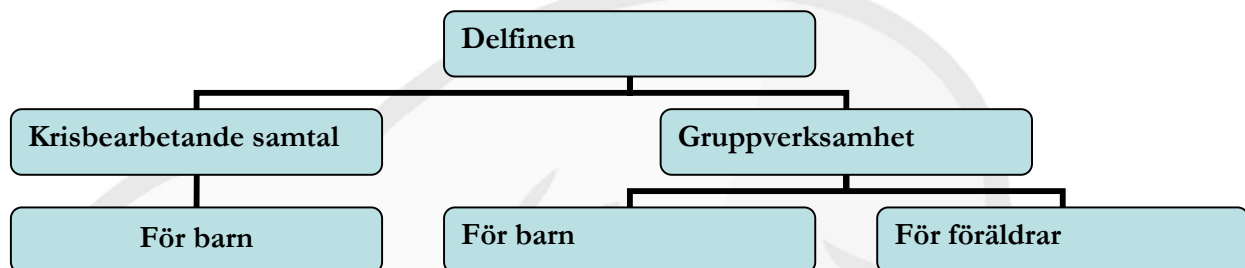

Bild 1 Delfinens projektstruktur

När barnen gått igenom de krisbearbetande samtalen skulle de erbjudas en gruppverksamhet inspirerad av Ersta⁷ och Källan⁸. Föräldrarna skulle erbjudas stöd i grupp parallellt med barngruppen för att därmed underlätta processen för barnen. Gruppverksamheten skulle utgå från ett ”pedagogiskt program med terapeutiska effekter...” (s.5 Erikson- Forsgren) Barngrupperna skulle vara manualbaserade och en ur personalen arbetade redan på det sättet i Regnbågen med barn till psykiskt sjuka (Larsson 2004). Tre psykologstudenter skriver om Regnbågen i sammanfattningen i deras examensuppsats ”...resultatet i studien visar på ett mönster, en yttre och inre struktur som skapar trygghet för barnen. Mötet med andra barn och ledare skapar gemenskap och en känsla av att inte vara ensamma i sin situation. Leken blir ett verktyg för att ta till sig kunskap och hantera känslor. Barnen upplever avlastning av skuld och skam som genererar nya lösningar. De blir motiverade och en förändring sker. Slutsatsen är att barnen ser Regnbågen som en positiv upplevelse.”(Crusell m.fl. 2007)

Under återföringen uppsatsen om Regnbågen skapades i rummet en förklaringsmodell som förmedlats till E Larsson UFFE från Delfinens första projektledare, Ingrid Nordén. Den visar hur barnen, genom barngruppen kan gå från hopplöshet till hoppfullhet. E Larsson fick bilden (se Bild 2) från Nordén men uppfattar det som att Crusell m.fl. skapat den. Den illustrerar deras slutsatser efter att ha intervjuat barn som deltog i Regnbågen hur man genom barngruppens bubbla eller slutna rum kan skapa grogrund för barnens hopp för framtiden.

⁷ ”den handlingsinriktade Minnesotamodell- traditionen”. (Lindstein 2001, s.21)

⁸ <http://www.kallan-ifs.org/vadar.htm> citat från hemsidan; ”Källan är en gruppverksamhet som ... följer ett psykopedagogiskt program. Gruppdeltagarna och gruppledarna träffas varannan eller varje vecka 10-12 gånger. Gruppledarna har gedigen professionell kompetens. Programmet genomförs på olika nivåer beroende på deltagarnas ålder. Barnen pratar, leker, ritar och dramatiserar. Tonåringar och föräldrar samtalar och dramatiserar. Vid varje träff jobbar man kring ett speciellt tema med nya kunskaper och öppna samtal...”

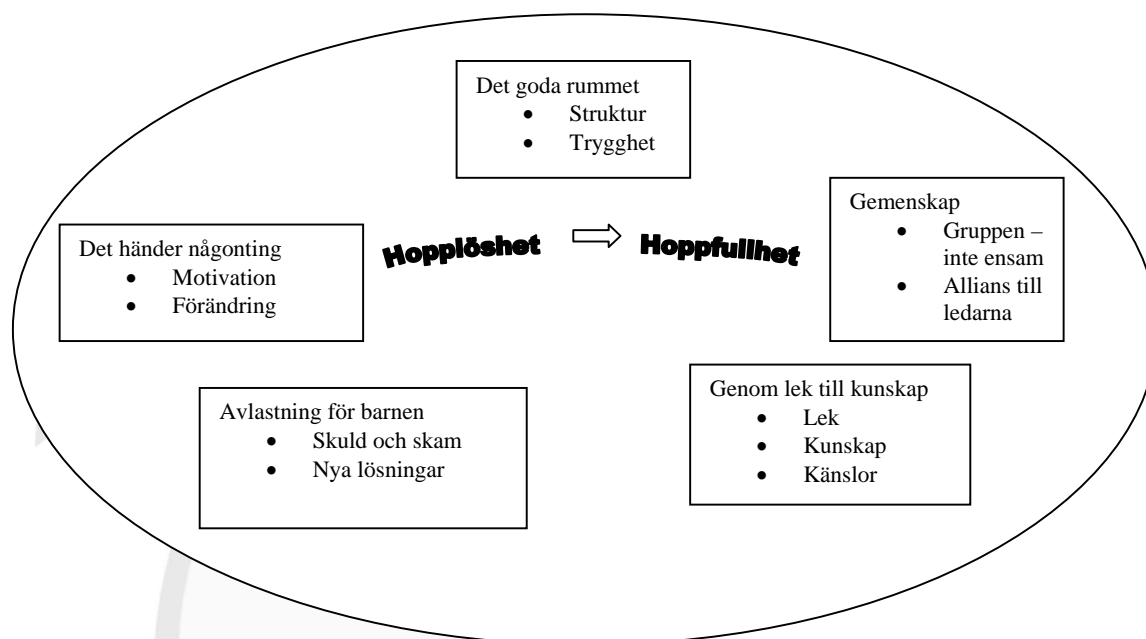

Bild 2 Illustrations av den process som iaktogs hos barn som deltog i Regnbågen

Förändrade förutsättningar

Innehållet i UFFE:s uppdrag från barn, unga, familj, (BUF) har ändrats kontinuerligt. Det framgick ganska snart att det inte skulle gå att genomföra den ursprungliga utvärderingsplanen för den utvärdering som påbörjades. Projektet har genomgått stora förändringar. Personalen började samla in teoretiska kunskaper, söka praktiska erfarenheter från andra kommuner och arrangera en konferensdag redan sex månader innan projektet formellt startade. I februari 2007 höll Delfinen med en föreläsningdag *Våld i nära relation – med barnet i fokus*⁹. En utvärderingsdesign, enkäter och intervjufrågor skapades av E Larsson på UFFE.

Under det första halvåret 2007 fortsatte man informera omgivningen om sin verksamhet och de som skulle hålla Trappan- samtalsgick utbildningen. Totalt träffade personal fem barn under året. Inga barngrupper var redo att starta och en konflikt i gruppen gjorde att man organiserade om verksamheten. Då försvann också den del av verksamheten som utgjordes av enskilda samtal. Eftersom det i praktiken var det enda som hittills konkret genomförts för barnen stod utvärderingen på ruta ett igen. Projektet startade 2007¹⁰ men avslutades på grund av en administrativ miss att ansöka om fortsatta medel vid årsskiftet 07/08. E Larsson får istället skriva en summerisk beskrivning av det som skett i projektet hittills; *Delfinen - krisbearbetande samtal och gruppverksamhet för barn som bevittnat våld i närstående relation samt parallell gruppverksamhet för föräldrar 2007-12-21*. Projektet startade igen och UFFE fick ett nytt uppdrag att följa Delfinen i början av 2008 till och med februari 2009. Syftet var att beskriva hur det var att delta i Delfinen – en verksamhet för barn och ungdomar som bevittnat våld, dels för barnen och dels deras mammor, samt hur det var för personalen att använda sig av manualen.

Personalen i Delfinen skulle nu enbart hålla barn- och mammagrupper. Det fanns ännu ingen manual men personal hade möjlighet att fortsätta att arbeta fram en. Personalen intervjuades under våren och dessutom har flera träffar genomförts med E Larsson på UFFE. Det fanns ingen tvekan om att personalen var engagerad. De visade en grundstomme för hur de skulle arbeta fram sin manual för barngrupperna. Det

⁹ Föreläsare under dagen var Katarina Weinehall fil dr och universitetslektor vid Umeå universitet

¹⁰ Projektet startade under hösten 2006 men eftersom ingen egentlig verksamhet kom igång då fick man tillåtelse från finansierare att skjuta på projektstarten.

var ett blädderblocksblad med post- it lappar, olika färger på det skrivna. Enstaka ord, ibland längre texter. Något urklipp. Någonstans var deras arbetsprocess själva sinnebilden för kreativitet. De uppmanades att dokumentera hur de skapade sin manual. För att göra det möjligt att se varifrån de hämtade inspiration och hur de inspirerades till ändringar genom gjorda erfarenheter.

Syfte och frågeställningar

UFFEs uppdrag

Den här studien grundar sig på data som insamlats från hela perioden 2007-2009. E Larsson har löpande fört anteckningar från de träffar och intervjuer som gjorts med personal under perioden, vilket handlar om ett tiotal. I övrigt återfinns:

1. Loggboken över ¹¹signifikanta händelser 2007
2. Två inspelade intervjuer med personal.
3. Enkät svar;
  - från föräldrar efter den första informationsträffen på Delfinen.
  - från föräldrar vars barn har deltagit i Delfinens barngrupp
  - från barn som går i Delfinens barngrupp – mitterminsenkäten
  - från barn som går i Delfinens barngrupp – slutenkäten
4. Intervju med
  - kvinnojouren (2007)
  - brottsoffermyndigheten (2007)
  - polisen (2007)
  - barnahuset (2007)
5. Material från personal
  - Manualen/innehållet i gruppträffarna
  - Dokumentation/uppföljningssamtal efter varje gruppträff barn
  - Dokumentation/uppföljningssamtal efter varje gruppträff mammor
  - Samlade erfarenheter årsskiftet 08/09
  - Två uppsatser skrivna under Trappan- utbildningen från personal som höll krisbearbetande samtal.

Intervjuerna med personal återges inte explicit. Personalen intervjuades alltid tillsammans för att själva intervjutillfället skulle kunna stärka gruppen och göra att man kände att man blev tydligare med hur man tänkte, både enskilt och som grupp. Detta verkade fungera vid första intervjutillfället (våren 2007) men en konflikt i gruppen kom att påverka samtalet ordentligt. Den mesta tiden i en av intervjuerna i det bandade materialet består tex av tystnad. Eftersom det inte tjänade något syfte i det här uppdraget att fördjupa sig i konflikten framstod det bäst att avstå enskilda intervjuer eftersom de kunde starta processer mellan deltagare. Det blev därför viktigare att försöka få personalen att dokumentera det de gjorde för att få deras bild.

---

¹¹ Projektledaren har löpande fört anteckningar i något som kallas ”loggboken” I den dokumenteras ”signifikanta” händelser. Exakt vad som kännetecknar signifikanta händelser går inte att säga än. Utvärderaren har gett projektledaren instruktionen att kortfattat beskriva händelser och förhålla sig till desamma i olika kategorier;

- Aha- upplevelse
- Problem
- Lösning
- Konsekvens
- Samverkan

Under hösten 2008 var ambitionen att mammor som deltagit i gruppverksamhet skulle intervjuas. Det fanns inga som gick i grupp då men det kunde eventuellt lösas genom att pilotgruppen, som redan avslutats, intervjuades. Det handlade om tre kvinnor, varav en flyttat från Umeå. Projektledaren trodde att det var möjligt att en slags återträff kunde vara en positiv erfarenhet för mammorna. Det fanns inga medel för att ersätta mammorna på något sätt men det lät rimligt att de skulle uppskatta att få mötas igen. Kontakten skulle förmedlas genom projektledaren. En studentgrupp rekryterades som sattes in i frågan och förberedde en intervju men de valde att inte fullfölja. I det skedet hade så mycket tid passerat att vi inte hann samla kvinnorna för gruppintervju i tid för att bearbeta data. (E Larsson var sjukskriven en längre tid under slutet -08 och början av -09) Motivet till att intervju mammorna var att få ta del av deras iakttagelser om iakttagbara förändringar hos barnen medan de deltog i barngruppsverksamheten.

Enkäterna som använts till mammor och barn har inspirerats av och anpassats från Linus, Regnbågen och Ballongen. Svaren återges sparsamt med tanke på hur få individer det handlar om och att det har visat sig svårt att utvärdera barngruppsverksamheter. I FoU- rapporten 2009/1 *Deskriptiv studie av barngruppsverksamhet – ett metodutvecklingsprojekt* kan man läsa att det är svårt att hitta en språklig utformning som gör att det går att fånga en förändring hos barnen. I studien prövades Livsstegen, KASAM 13, BarnKASAM och SDQ. Studien har kunnat visa ”att stödgruppsverksamheter... kan förbättra barn och ungdomars tillvaro i nuet och deras förutsättningar för en positiv utveckling” (a.a s. 23)

Det fanns redan vid projektstarten en tanke om att intervju exempelvis en lärare då det är möjligt att andra vuxna kring ett barn kan märka skillnader. Eftersom det inte fanns någon sådan uttalad informant i skolan eller annan så gick det inte att genomföra.

Våld har en central betydelse i Delfinens verksamhet. Definitionen av våld som Delfinen använde¹² är hämtad från Per Isdal (2001);

*”Våld är varje handling riktad mot en annan person,
som genom att denna handling skadar,
smärtar, skrämmer eller kränker,
får denne person att göra något mot sin vilja,
eller avstå från att göra något den vill”*

---

¹² Erikson- Forsgren 2008

Hur arbetade man i Delfien?

Beskrivning av vad som gjordes inom Delfinen 2007

Delfinens första år är beskrivet från den loggbok som förts av de två som hann vara projektledare under året. Loggboken baseras på att projektledaren förde en slags dagbok som baserade sig på signifikanta händelser förtydligt som aha- upplevelser. Det var inte helt klart definierat vad en signifikant händelse skulle vara. E Larsson på UFFE gav projektledarna en instruktion som bestod i att kortfattat beskriva händelser och förhålla sig till desamma. De kunde definiera anteckningen som ett problem, en lösning, en konsekvens eller att det handlade om samverkan. En anteckning kunde stå för många av de nämnda områdena och skulle vara spontana. I kombination med att anteckningarna innehåller datum gör det lätt både för utomstående, såväl som den som fört loggboken att kunna följa ett skeende. Anteckningarna redovisas i kronologisk ordning.

Kick off - Föreläsningsdag

Personalen hade redan innan projektet startade ägnat tid åt att förbereda och bjuda in yrkesverksamma till en föreläsningsdag med Katarina Weinehall som blev Delfinens steg ut i offentligheten i början av februari. Det var många deltagare från olika myndigheter. Intresset var stort och dagen och deltagarna fyllde lokalen. Dagen var en framgång och många potentiella samarbetspartners deltog. Projektledaren fick positiv respons från deltagarna.

Kontakter för utvärderingen hade tagits och i början av mars presenteras en utvärderingsdesign som man enas kring. Personalen i Delfinen har enskilda träffar med projektledaren och man börjar förbereda sig för att presentera sin verksamhet under Banken- dagen.¹³ I slutet av mars säger en av projektdeltagarna att hon drar sig ur Delfinenseminariet och man deltar till slut med endast ett bokbord. Projektledaren får veta att många är intresserade av verksamheten och gärna hade deltagit på Delfinens seminarium. Delfinen får förfrågningar från barnhälsovård, kommundelarna och kranskommuner om de kan erbjuda sin verksamhet även till dessa. De får veta att de kan erbjuda verksamheten till andra mot en kostnad.

Konflikt i arbetsgruppen

I slutet av mars har personalen en träff med områdeschefen om arbetet. Alla får uttrycka hur de tänker sig det fortsatta arbetet. Det finns ett bristande förtroende hos projektdeltagare vad gäller kompetens hos medarbetare. I mitten av april lämnar en av barngruppsledarna den delen av projektet. Projektledare och områdeschef beslutar nästan omgående att rekrytera ny personal till barngruppsverksamheten. Det är svårt att se i Loggboken hur stämningen i gruppen är. De fick i vilket fall ta emot ett studiebesök från Boden i samma veva. Några dagar senare påbörjade personalen som skulle hålla krisbearbetande samtal sin Trappan utbildning, medan barngruppsledaren påbörjar en Linus- utbildning.

Det ser ut som att konflikten och utbildningar tar tid och energi, att dessutom marknadsföra sig blir en svår uppgift. Man kommer i gruppen fram till att de prioriterade målgrupperna för marknadsföring är Barnhuset, polisen och BUP. Man bestämmer sig för att gå ut med att man gärna tar emot studiebesök och det finns samtidigt i gruppen en öppenhet för att inte alla alltid kommer att kunna medverka.

---

¹³ Citat från Umeå kommuns hemsida; "Banken- utförarenheten "Inom Banken har Umeå socialtjänst samlat alla insatser som följer av utredning om barn, unga och vuxna som behöver socialtjänstens stöd. Här finns också en del serviceverksamheter som man kan ta del av utan att man haft kontakt med en socialsekreterare."

Riktlinjer för när det kan vara aktuellt att erbjuda i Delfinen

I början av maj går man ut tre gånger till polisens ordningsgrupper. Polisen tar ett initiativ och föreslår att de själva kan dela ut en Delfinen broschyr när de stöter på situationer där det män utövat våld på kvinnor i hemmiljö. Polisen vill också skriva in Delfinen i sin rapport, målsägandekopian och projektledaren skickar ett förslag på hur det skulle kunna se ut. Elevhälsan gör ett studiebesök och man uppfattar hos Delfinen att de behöver tydliggöra när det kan bli aktuellt för ett barn att komma till Delfinen.

Man understryker att det inte får handla om ett krisläge, ett pågående våld eller under pågående utredning. Elevhälsan tror att de har många barn som kan behöva Delfinen. Delfinens föreslås delta under en rektorskonferens under hösten. De åker också till BUP för att informera och försöka hitta former för samverkan för att möjliggöra en barngrupp. En mamma tar själv kontakt med Delfinen, hon har fått information genom polisen.

Det pågår med andra ord en febril aktivitet när den nya barngruppsledaren rekryterats. Hon har erfarenhet av och är van att hålla barngrupper. Det avsätts tid för att de två som ska hålla barngrupper ska få jobba ihop sig och sätta sig in i det de ska göra. Under sommaren samordnar socialtjänstens informatör representanter från alla barngrupper för att få till stånd en gemensam annonsering. Annonseringen kommer ut i juli men ger inte så stort resultat för Delfinen. Man fortsätter arbeta med att förbättra hemsidan. I början av augusti skriver Västerbottens folkblad ett reportage om stödgrupper. Projektledaren informerar gruppen om att hon väljer att sluta i Delfinen. Den nya projektledaren kommer att ha en 25 % tjänst för att kunna leda projektet bra.

En ny projektledare

Det börjar en ny projektledare som fortsätter föra loggbok. Under slutet av augusti planerar man hur man ska kunna rekrytera barn till verksamheten. Man kommer fram till att projektledaren ska kontakta Barnhuset, BUP, kvinnojouren och elevhälsan. Det finns en upprördhet i gruppen över vilka avsteg från projektplanen som får tas eller ej. Det planeras studiebesök för de två som ska arbeta med barngrupper i olika verksamheter som arbetar med det. I september kommer projektledaren och samordnaren på Barnhuset överens om att Delfinens projektledare kommer att kallas till de träffar som kommer att hållas mellan Barnhuset och Centrum mot våld. Enhetschefer kommer att informeras om Delfinen under ett möte.

I mitten av september går projektledaren och områdeschefen igenom projektbeskrivningen när det gäller de krisbearbetande samtalen. De konstaterar att den ger en bild av en kort insats. Man bestämmer att det behövs en fortsatt diskussion kring hur många träffar som ska göras med barnen i de krisbearbetande samtalen. Delfinen håller en halv metod/planeringsdag som innebär att projektdeltagarna berättar för varandra hur långt de kommit i sitt arbete. Det blir tydligt att man inte är i fas är hur föräldrastödet ska se ut. Dessutom behöver man arbeta med rekryteringsarbetet för att få barn till verksamheten. Några av projektdeltagarna föreläser på universitetet för socionomstudenter. Det framgår i loggboken att de också varit hos Barnhuset och BUP och lämnat fler foldrar och informerat personal mer.

Samverkan med kvinnojouren

Under september besöker projektledaren kvinnojouren. Det blir tydligt att de behöver få klart för sig vad Delfinen innebär och vilka som jobbar där för att de ska vara beredda att rekommendera mammor att ta kontakt. Det är inte alldeles enkelt. Det finns en misstänksamhet och man kommer överens om att träffas mer och lära känna varandra och varandras verksamheter. Det finns tankar om en gemensam studiecirkel men det saknas utrymme för att vara genomförbart. Delfinen bjuder in kvinnojouren en gång varannan fredag. Projektdeltagare informerar kuratorer i psykiatrin om Delfinen och projektledaren tar kontakt med elevhälsans samordnare.

Under slutet av september börjar man diskutera en förändring av Delfinen. Projektledaren träffade områdeschefen. Det diskuterades att det fanns vinster med att förlägga de krisbearbetande samtalen på Barnhuset. Det här var fördelar som även samordnaren på Barnhuset kunde se. Man funderade kring att en psykolog från psykiatri skulle kunna ge handledning till alla som höll krisbearbetande samtal. Tills vidare tänkte man sig att barngrupper och föräldrastöd kunde bli kvar i lokalerna på Norrlandsgatan. Det är i slutet av september och projektledaren erbjuder sig att hålla en mammagrupp parallellt med barngruppen i samarbete med kvinnojouren. Detta ställer sig områdeschefen positiv till.

Samtycke från båda föräldrarna?

Frågan kring samtycke från båda föräldrar diskuteras. Det är en fråga som är aktuell eftersom samtycke normalt krävs från båda vårdnadshavarna. När det gäller Delfinens verksamhet innebär det för det mesta att förövaren avgör om offret ska få stöd. Områdeschefen avgör att i de situationer där barnen befinner sig i en akut situation så ska samtalsstöd erbjudas utan att invänta samtycke för det man kallar krissamtal. I projektrapporten från Delfinen kan man se att "... även ändring av begreppet krisbearbetande samtal har skett och krissamtal används istället." (Erikson- Forsgren 2008 s.4) De två som ska hålla barngrupper åker till Alla kvinnors hus i Stockholm och till Gävle och gör ett studiebesök på Grinden.

Krissamtalen flyttas till Barnhuset

I början av oktober träffar projektledaren dem som ger krisbearbetande samtal enligt Trappan- modellen. Mötet föranledes av att projektdeltagarna skulle ge information om sitt arbete men det kom att bli handledning. Det visar sig att de gjort en muntlig överenskommelse med sin handledare för ytterligare åtta träffar. Det är inget den förra projektledaren känner till och problemet är att det saknas ekonomisk täckning för handledningen. Nu sker ett antal träffar mellan ledare på olika nivåer i snabb följd. Det renderar i att de krisbearbetande samtalen flyttas till Barnhuset omgående och ska ingå i Barnhusets verksamhet. Områdeschefen tar på sig att reda ut situationen med den handledare som engagerats utan medel. Medarbetarna som håller krisbearbetande samtal får information och man träffas för att diskutera hur det ska se ut.

Projektledaren tar kontakt med kvinnojouren för att diskutera hur föräldrastödet i Delfinen ska utformas. Barngruppsledarna träffar nu ett barn och en mamma som kan vara aktuella för barngrupp. Barnet har deltagit i krisbearbetande samtal i Delfinen. Det hålls en temadag om våld av Brottsoffermyndigheten och man passade från Delfinens sida på att ta kontakter med personalen på kvinnofridscentrum och även dem som arbetar i ett projekt om mäns våld mot kvinnor på familjerådgivningen. Barngruppsledarna besöker kvinnojouren och diskuterar hur man kan samarbeta. Projektledaren träffar skolkuratorer för att informera om Delfinen och det hålls en diskussion om hur man ska nå barn som upplevt våld. Dels lyfts problemet med samtycke fram men också att barn inte avslöjar det de ser som familjehemligheter förrän de blivit lite äldre (över 12 år?). Och när barnen väl blivit så gamla finns inget stöd att få.

Projektledaren träffar personal och ledare från Barnhuset och kvinnofridsmottagningen tillsammans med medarbetarna för att konkretisera hur de krisbearbetande samtalen ska bedrivas samlat från Barnhuset.

Samarbetet med kvinnojouren tillför ytterligare perspektiv

Projektledaren träffar kvinnojouren för att prata om hur stödgrupperna för mammorna ska utformas. Hon beskriver att det finns ett stort intresse från kvinnojouren för samarbetet. Men jouren tillför också nya frågeställningar. De påtalar att mammorna behöver stöd redan medan barnen får sina krisbearbetande samtal om de ska kunna fokusera på barnet och barnets behov. Det finns en upplevelse av ömsesidiga vinster med samarbetet kring att stöttat mammorna.

Samtidigt finns en oro i gruppen. De som håller krisbearbetande samtal kommer att tvingas byta arbetsplats och det är mycket turbulens i arbetsgruppen. Ingen kan säga hur det kommer att bli eller vad som kommer att förändras. Den här frågan dominerar de interna träffar som Delfinen håller.

När svt gör ett inslag om att barn som bevittnat våld numera fått brottsofferstatus intervjuas projektledaren och en av barngruppsledarna.

Ett externt utvecklingsföretag anlitas

Projektledaren blir uppringd av en facklig representant eftersom konflikten i gruppen behöver redas ut. Internt fortsätter oron kring flytten av verksamheten att dominera. I gruppen finns mycket ilska och ledsenhet. Besvikelsen är stor när man upplever att beslut fattats utan att gruppens erfarenheter har tagits tillvara. Projektledaren försöker visa att det inte finns någon enhetlig verksamhet på Delfinen som man kan presentera för att påverka beslutet. Mötet handlar också om de skilda åsikter som finns i gruppen kring hur överföringen mellan de krisbearbetande samtalen och gruppverksamheten ska se ut. Projektledaren styr upp verksamheten. Det har gjorts utskick både inom och utanför den egna organisationen med information och erbjudanden från Delfinen. Dessa ska hädanefter förankras hos projektledaren innan de går ut. Det här är inte något man är överens om men frågan diskuteras inte mer under träffen. Projektledaren rådgör med områdeschefen kring hur mycket tid som ska läggas på relationerna mellan medarbetarna i Delfinen i förhållande till de arbetsuppgifter man har att göra. Träffarna med kvinnojouren fortsätter kontinuerligt och man kommer t.ex. överens om att läsa gemensamma artiklar för att använda som diskussionsunderlag i syfte om att samverka bättre.

I november informerar projektledaren skolsköterskorna på elevhälsan. Den påföljande diskussionen handlar mycket om hur man kan få barn att berätta om att de upplever våld hemma. De uppmuntras att kontakta Delfinen för att få råd kring de barn de funderar kring. Projektledaren träffar en kurator på BUP för att diskutera hur ansvarsfördelningen mellan socialtjänst och BUP kan se ut, vad de har gemensamt, och hur de ser på Delfinen. Dels krisbearbetningen och också rekryteringen till barngrupperna. Kvinnojouren förmedlar ett barn till barngrupperna.

Ytterligare träffar med facket och den förra projektledaren funderar kring hur konflikten kan lösas. Hon lämnar frågan till områdeschefen.

Konsultation, inte handledning via videokonferens

Barngruppsledarna bokar in konsultation via videokonferens vid två tillfällen i januari. De använder en konsult från Rädda Barnen, Inger Ekblom som varit med och arbetat fram underlaget till Trappansamtalen. Samtidigt har man i projektet fortfarande inte avslutat handledningen man saknade medel till för de medarbetare som höll krisbearbetande samtal. Det beskrivs att det finns en oro i gruppen för vad som händer när personalen som håller krisbearbetande samtal ska flytta till Barnahuset. Kommer handledningen att vara gemensam, kan man få behålla den handledare man redan har.

När man träffar kvinnojouren diskuterar man våldsbegreppet och barngruppsledarna får svara på många frågor kring gruppverksamheten. Man bestämmer att bjuda in fler för att diskutera våld som begrepp. Två barn är inbokade och kommer kanske att delta i barngrupp. Projektledaren har sökt och erbjudits ett vikariat som samordnare på Centrum Mot Våld från 2009.

Hur såg personalfördelningen i Delfinen ut?

	Krisbearbetande samtal	Gruppledare	Projekt ledare
2007 febr	1 person (A) 25 % 1 person (B) 25 %	1 person (A) 25 % 1 person (C) 25 %	1 person (D) 0 %
2007 aug	1 person (A) 25 % 1 person (B) 25 %	1 person (C) 25 % 1 person (E) 25 %	1 person (F) 25 %
2008 vår		1 person (C) 25 % 1 person (E) 25 %	1 person (F) 0 %
2008 sept	1 person (G) 50 %	1 person (C) 50 % 1 person (E) 50 %	1 person (F) 0 %

När projektet startade fanns en projektledare och tre projektdeltagare. Två personer som skulle hålla krisbearbetande samtal och en av dessa skulle hålla barn- och föräldragrupper med en tredje medarbetare. En konflikt i arbetsgruppen leder till att man efter en tid anställde en ny medarbetare för att hålla barn och föräldragrupper. Man kan säga att det nästan blev två parallella grupper.

Projektledaren väljer att sluta och den nya arbetar under 2007. Därefter får hon en tjänst på centrum mot våld vilket innebär att hon står som projektledare men i praktiken saknar utrymme i sin tjänst för att utföra uppgiften. Det gör att Delfinen blir utan projektledare.

Under slutet av 2007 plockas de krisbearbetande samtalen ut ur projektet helt och hållet men en ny person får i uppgift att hålla samtalen från försommaren 2008. Den här processen är otydlig. Det uppstår dessutom en situation i organisationen där den nyrekryterade som ska hålla krissamtal behövs för att göra utredningar och kan då inte börja hålla krissamtal förrän i september 2008.

Manualen - Innehållet i barngruppverksamheten

Gruppledarna fick under hösten 2007 börja arbeta på att ta fram sitt arbetsmaterial, en manual. De började med att läsa det material de hittade. Den viktigaste inspirationen var en bok som heter Min hemlighet – en bok om våld i familjen (Frick m.fl. 2004). De gick sedan vidare och läste referenslitteratur till de rapporter de läst. Till en början influerades de mycket av innehållet i Trappan- samtalen. Men de inspirerades också av det arbete som gjorts på Källan (för barn till psykiskt sjuka) samt Linus-grupper (för barn till missbrukare). En av gruppledarna höll sedan tidigare Linus- grupper och det fanns material från Regnbågen.

Att Trappan var något de behövde fördjupa sig i var en naturlig utveckling då konflikten inom gruppen medförde att det inte skedde någon överlämning av barnen och ledarna stod inför att barnen trodde att ledarna visste allt de berättat innan, medan de gick i Trappan- samtal, medan de i själva verket inte visste någonting. De märkte att det var viktigt att barnen fick förstå att de faktiskt inte visste något om det barnen redan berättat.

I takt med att kunskapen växte blev behovet av avgränsningar tydligare. De funderade kring vad som kunde vara rimligt att de gjorde i det projektet. När de hade kommit så långt satte de sig tillsammans och var konkreta kring ett antal frågor; Vad tänker vi att våld är? Hur tänker vi kring det här våldet barnen har varit med om, vad gör det med barn? Vad tänker vi att de här barnen behöver? De behöll fokus kring att

det viktigaste för barnen i barngrupperna var gruppen. Det var att dela erfarenheterna med andra som skulle stå i fokus (inte relationen gruppleddare – barn).

De började sedan svara på frågan; Vad behöver barn som upplevt våld? Allteftersom de konkretiserade och besvarade frågan kunde de sortera svaren i grupper och bryta ner till kategorier som gick att föra samman och så hade man skapat träffarnas teman. Genom sin arbetsprocess fick de en bra överblick över vad barngruppsarbetet handlade om.

I det här skedet ändrades deras fokus både från gruppnivån och från den tydliga influensen av Trappansamtalens process till det enskilda barnet. De funderade mycket kring det kognitiva ”gruppsverksamheten lägger stort fokus på våldet och syftar till att ge kunskap och kännedom om egna känslor, behov och rättigheter.” (Erikson- Forsgren s.7) Hur skulle varje enskilt barn komma fram och få sitt behov mött? De arbetade fram nästan allt sitt underlag innan de påbörjade barngruppen och reviderade sin manual efter varje träff så att syftet med varje träff kontinuerligt utvecklades.

En av barngruppsledarna ger en ögonblicksbild, av en liten del av allt barngrupperna innehållit. De hade en träff med barnen där man tydliggjorde vad skuld är och då fick barnen var sin helt vanlig gatsten. Stenen fick de hålla under samlingen, genom fikaten. Barnen kunde lätt associera den kantiga ojämna stenen med skuld. De pratade om den skuld de skulle känna om de tog stenen och kasta den genom ett fönster. De pratade om den skuld de kände för att pappa slagit mamma, eller för att de inte kunnat stoppa våldet. Alla barn berättade olika sammanhang där de känt skuld och hela tiden skilde man mellan frisk och falsk skuld. I slutet av träffen fick varje barn enskilt gå in i ett rum där en av ledarna satt, De fick lämna den kantiga skuldstenen hos ledaren som återkopplade till just det barnets berättelser om skuld och gav barnet en alldeles slät, vit sten. Barnet fick veta att den släta, vita stenen var en symbol för att påminna barnet om att det som hänt inte var barnets fel, att det inte fanns någon skuld att bära. Barnen fick sedan lämna stenen i den egna skattkistan där de samlade allt de fick under tiden de deltog i Delfinen.

Första gruppen startade med tre barn under sen hösten 2007 och avslutades våren 2008. Det hölls en pilotgrupp (med få träffar) för lika många mammor. Hösten 2008 startar en barngrupp med fyra barn (men någon har gått terminen innan) och gruppen avslutas i mars 2009. (I mammagruppen deltar 2 mammor)

Stora delar av det arbete som gjorts för att skapa manualen har förstörts/tuggats när projektet lades ner och kan därför inte förmedlas. Det som finns är inte lätt tillgängligt utan består av anteckningar, bilder, post it-lappar och utklipp. Nedan återfinns teman för de olika träffarna.

Träff 1	Tillsammans, varför vi är här
Träff 2.	Vad är våld?
Träff 3.	Känslor
Träff 4.	Jag är unik
Träff 5.	Min familj
Träff 6.	Min familj och förändringen
Träff 7.	Makt och pappas båda sidor
Träff 8	Överlevnadssätt
Träff 9.	Vanliga reaktioner och svårigheter
Träff 10.	Rättigheter
Träff 11.	Olika val och sätt att tänka
Träff 12	Jobbiga känslor
Träff 13.	Människor i min närhet
Träff 14	Avslutning

Intervjuer

Polisen

Polisen intervjuades tidigt i processen. De hade fått kännedom om Delfinen genom den föreläsningdag som hölls i februari 2007. De hade också fått en broschyr. De berättade hur de arbetade när de mötte barn som bevittnat våld och även hur de intervjuade barn. De gjorde det också tydligt att barnet inte alls behövde vara i fokus för deras verksamhet.

Barnen kan vara ett vittne till våld men även om de är brottsoffer så betyder det inte att polisen sätter de i fokus. Det framkom till exempel att ett syskon till barn som misshandlats inte är mer än ett vittne i deras arbetsprocess. De uppmärksammar inte det barnet särskilt. Vi pratade om när det kunde vara aktuellt för ett barn att delta i Delfinen och det viktiga var att avvakta tills efter förhör genomförts. Det lät inte genomförbart eller ens önskvärt att göra ett sådant motivationsarbete innan.

De efterlyste information och kom själva med förslag om hur och när ordningspolisen träffades och tyckte att Delfinen skulle kunna komma och informera. Detta fördes vidare och projektdeltagarna i Delfinen träffade dem.

Kvinnojouren

Kvinnojouren hade varit med i diskussionen redan innan Delfinen fanns. Det fanns tidiga kontakter med kvinnojouren under projektets tillblivelse. Någonstans på vägen blev de utestängda ur själva processen och vid projektets start hade man en del funderingar. Det finns en oro för att man inte förstår våldets normaliserings- process och därmed inte kan möta vare sig barn eller mammor på det sätt de behöver. Det sägs positiva saker om personerna som arbetar i projektet men i övrigt finns en misstro mot socialtjänsten, både som organisation, och förmågan att arbeta med problematiken.

Det fanns en oro eller kanske undran över varför man inte tog bättre tillvara på de erfarenheter som kvinnojouren har kring våldet som mammorna och barnen utsatts för. Mycket av samtalet kretsar kring hur man har tänkt hantera att det kommer att finnas pappor som kommer att motsätta sig att barnet deltar. Inte för att de inte tror att arbetsmetoden kan vara bra för barnet utan för att de berörda är inne i en negativ relation.

De oroar sig för att barnen kommer att träffa pappan under tiden de deltar och att pappan inte alls är delaktig i processen. Han kommer kanske att uppleva det hotfullt när barnet uttrycker sig på ett nytt sätt eller ”skriver om” sin historia. De undrar hur Delfinen hjälper barnen att förhålla sig till pappan när de träffas. (I det här skedet av projektet var frågan fortfarande öppen om föräldragruppen skulle erbjudas till både mammor och pappor)

Barnhuset

På Barnhuset finns åklagare, polis, BUP, läkare och socialtjänst. Alla har egna lokaler/rum som är anpassade för ändamålet. Det finns intervjurum, samtalsrum, väntrum, undersökningsrum och kontor. Målgruppen är barn mellan 0-18 som bevittnat våld, utsatts för våld/övergrepp, könsstypning, hedersrelaterat våld. Det fanns 6 Barnahus i Sverige men i Umeås fanns fler inklusions- parametrar än på en del av de andra. En av Barnhusets personal gick Trappan- utbildningen samtidigt med Delfinen-personalen.

Initialt fanns en del frågor hos Barnhuset angående hur Delfinen skulle nå barnen, men också varför det fanns en överlappning i åldrarna. På Barnhuset tar man emot alla barn mellan 0-18 och Delfinens målgrupp är barn mellan 8-12. En annan undran fanns kring hur man förhåller sig till papporna, i vilket

skede skulle barnen vara aktuella för Delfinen. Precis som kvinnojouren tänkte man att det antagligen var bättre om mamman inte bodde tillsammans med pappan längre.

Barngrupperna (och föräldra- grupperna) verkade komma in naturligare i Barnhusets regi. De kunde själva ge kris- samtal via BUP som redan fanns i huset. En psykolog kunde bedöma om barnet behöver fortsatt stöd. Det stödet kunde i sin tur vara just det som kunde ges i grupp på Delfinen. I intervjun väcktes frågan hur kom det sig att Länsstyrelsen hade beviljat ett nästan identiskt projekt för delvis samma målgrupp? Varför gjordes jobbet på flera ställen?

I samtal med projektledaren hade det framkommit att Delfinen gärna hade funnits i Barnhuset och det framkom att de gärna hade haft den verksamheten hos sig. Frågan vi skildes åt med vad varför visste ingen att det var på gång?

Brottsoffermyndigheten

I en telefonkontakt med Brottsoffermyndigheten under våren -07 uttrycktes en förväntan om att det skulle hända mycket för barnen som bevittnat våld, nu när familjebalken förändrats och stärkt barnens rätt i samband med att de räknas som brottsoffer. Riktigt hur det skulle få genomslag gick inte att precisera annat än att man tänkte sig att socialtjänsten skulle göra mer för gruppen.

10 erfarenheter från barngruppsledarna¹⁴

- 1) Det är viktigt att barnens får hjälp att rekonstruera en händelse som handlat om våldet mellan mamman och pappan (eller pappafigur).
- 2) Det är viktigt att gruppledarna får ta del av det krisstöd som barnen fått för att man ska kunna behålla en röd tråd för barnet. Barnen tror att ledarna vet allt som redan sagts.
- 3) Det är viktigt att barnen får ihop bilden! De behöver göra det med både ord och handling. De behöver rita, skriva och berätta om sin dubbla pappa. Förövaren (den som utövat våldet) och sin pappa som den goda pappan.
- 4) Det påverkar gruppbildningen om en del av barnen redan varit i lokalerna innan barngruppsverksamheten drar igång.
- 5) Det är viktigt att tydligt, explicit, koppla våldet till ”dagens tema”. Varför vi är här idag, vad är våld och hur kan det kopplas till det enskilda barnets erfarenhet. Att behålla fokus på våldet som skett i hemmet. Det är lika viktigt med balans, att förhålla sig till både det tunga och det uppbyggande vid varje träff.
- 6) Gruppledarna har upptäckt att det är betydelsefullt för barnen med bekräftelse även i de små detaljerna, som kan visa att de är väntade, önskade och värdefulla.
- 7) Barnen blir påtagligt lättade av att få dela med sig av sin historia med de andra barnen. Samtidigt upptäcker de att de inte är ensamma med sin hemlighet.
- 8) Det är viktigt att förbereda gruppen ordentligt, att ledare är samspelade och pratat ihop sig så att syften och mål med varje gruppträff verkligen är tydliga.
- 9) Det är viktigt att mammor får ett eget gruppstöd så att de klarar att lägga fokus på sina barn och sina barns utveckling i barngruppen. Gruppledarna har lagt märke till att barnen hade bättre koll än mammorna på mötesdagar och tider. Gissningsvis på grund av att mammorna är så upptagna med sin egen process.
- 10) Det behöver finnas utrymme i manualen att göra avsteg för att kunna fånga upp det som sägs i stunden för att koppla till känslor, tankar och handlingar hos barnen.

---

¹⁴ De 10 erfarenheterna återfinns som bilaga i Erikson Forsgren 2008 och återges här i allt väsentligt vad gäller innehållet men har skrivits om något.

Efter varje gruppträff fyller gruppledarna i ett formulär de lånat från Linus material Uppföljningsamtal efter varje gruppträff. Den innehåller en checklista och de fyller i ett för barngruppen och ett för mammagruppen. Frågorna; 1) Hur fungerade våra förberedelser av gruppträffen? 2) Vad fungerade bra respektive mindre bra i själva gruppträffen 3) Vad kunde vi/borde vi ha gjort annorlunda 4) Vad behöver vi tänka på inför nästa träff? 5) Vad känner jag nu? 6) Vad känner jag oro över efter dagens samling? 7) Vad känner jag glädje över efter dagens samling? 8) Vad behöver vi bearbeta tillsammans i handledning? 9) Övrigt som är värt att notera! 11) Hur fungerade och mådde barnen? Särskilda iakttagelser? (finns plats att skriva om barn A till barn H)

Vad tycker de som deltog?

Enkäterna till barn och mammor

Det har samlats in enkäter från barn och föräldrar. Det behöver ändå poängteras att det handlar om väldigt få människor och data behöver därför redovisas på ett sådant sätt att mammorna och barnen skyddas. Alla tolkningar behöver ses i ljuset av att det handlar om sex svar från barn och sex svar från mammor. Totalt handlar det om 10 individer eftersom man kunde delta i barngrupp mer än en gång.

Följande frågor var tänkta att användas av personalen för att tjäna som dokumentation. Man fyller då i det under den första träffen, samt vid den sista.

- Har barnet uttryckt tankar till dig som du kopplar till den/de händelserna?
- Vilka känslor har barnet förmedlat som du kopplar till händelsen/erna?
- Finns det beteenden hos barnet som du kopplar till händelsen. I lekar, i sättet man pratar, med kompisar osv.?

Föräldrarna har fått/skulle svara på följande frågor efter att de varit på den första informationsträffen

- Hur kommer det sig att du/ni tog kontakt med Delfinen?
- Vad tror/hoppas du/ni att Delfinen kan göra för ert barn?
- Vilka tankar har du/ni om vad kontakten med Delfinen kan innebära för er familj?
- Hur kändes det att komma dit?
- Vad har du/ni för förväntningar?

Vad har mammor observerat som de kopplar samman med våldet?

I enkätsvaren som samlats in efter det första informationsmötet på Delfinen kan man se att mammorna hört sina barn uttrycka tankar kring det våld som funnits i familjer. Barnen har haft mardrömmar och blivit aggressiva. Att barnen är oroliga, ledsna och svårigheter att koncentrera sig är andra iakttagelser som mammorna gjort och kopplat till våldet. En mamma beskriver hur barnen hela tiden frågat varför det hände, men aldrig velat prata om vad som hände. Barnen kan t.ex. vara upptagen med att beskylla ett syskon.

De har också kunnat att barnet t.ex. pratat annorlunda, att de oftare brusat upp och lättare gråtit. Barnen verkar också ha haft svårt att somna. En del barn har varit utagerande på olika sätt, något barn har till exempel ritat på andras teckningar och sagt stötande ord. Andra har vänt allt inåt och slutit sig. Man hittar beskrivningar om att barnet svetts mer, inte är glad och visar vrede på platser där man känner sig väldigt trygg. Det går att hitta beskrivningar om barn med dålig självkänsla som försökt köpa vänner. Barn som upplever att det måste ställa upp för kompisarna i alla lägen för annars kommer vännerna att försvinna.

Vad tycker barn och mammor om Delfinen?

Ett barn som svarar på frågan Vad tycker du om Delfinens barngrupp skriver; ”den är bra för det hjälper en ur det svåra!” I en av grupperna säger barnen ”klubben amigos” när de pratar om Delfinen och den beskrivs med en slags stolthet och återkommer i flera enkäter. Föräldrar svarar att både de och barnet fick tillräcklig information om barngrupperna innan Delfinen började. Det värdefulla verkar ha varit att barnet fått träffa andra i samma situation och förutom att man tycker att det varit en positiv upplevelse skulle de önska att det fanns en fortsättning. Föräldern har känt att det varit en tillgång för barnet att få delta och barnet verkar ha tyckt att de varit bra, både kul och spännande. Möjligen skulle man önska att det funnits

någon form av handlingsplan för föräldrarna. Så att de bättre kunde avgöra om barnen borde få ytterligare stöd.

Förändringar som mammor kopplat samman med Delfinen

Emellanåt har barn vänt sig till sin mamma med frågor som väckts i barngruppen. Mammans har märkt att barnet blivit modigare, fått en bättre självkänsla och "vuxit". Barnen verkar överlag ha blivit mer verbala. Medan barnet deltagit i barngruppen har det fått lättare att uttrycka sina känslor och samtidigt upplever en del föräldrar att barnet börjat ta för sig mer eller helt enkelt fått mer plats. En mamma beskriver att hon är "mer observant och har större förståelse för barnet". Barn har fått tydligare kroppsspråk och sätter gränser mot andra på ett nytt sätt.

Vad tyckte barnen om Delfinen?

Alla barn kryssade i en ruta för att Delfinen var mycket bra eller bra. Alla tycker att de har lärt sig mycket om våld. De flesta har varit på alla träffar och i samtal med ledare framgår att barnen ogärna missar en träff. Barnen uttrycker också att de lättare kan prata om sina känslor.

Barnen upplevde att det hade blivit lättare för dem att be om hjälp. Tyvärr går det inte att se i enkäten om de kanske upplevde att det var lätt att be ledarna om hjälp eller om det är i deras egen vardag det blivit lättare att be om hjälp (vilket frågan egentligen syftade att ge svar på). De beskriver att Delfinen hjälpt dem att "prata om saker eller visa saker som kan hjälpa andra att förstå". Att man "få tycka som man vill" och att "andra faktiskt haft det lika jobbigt som jag".

Barnen fick svara på vad de gjorde tidigare när de var arg, och vad de gör nu. Detsamma gäller rädsla, ledsenhet och glädje. Minst förändring verkar finnas när det gäller glädje. Det finns flera kommentarer som; att jag är glad, jag har alltid varit glad osv. Detta trots att man till och med i ett så trubbigt instrument som en enkät kan se att de på andra ställen beskrivit att "idag vågar jag prata" eller "när jag är hos X är jag inte rädd längre". Dessutom kan man se att de under "vad gjorde du tidigare" har skrivit "inget" efter varje känsla medan de nu anger olika svar.

Det har inte sjunkit in hos alla att det inte är deras uppgift att skydda mamma. Något barn vet inte vad det borde göra. Något barn tyckte inte att det var någon skillnad medan övriga starkt kände att de kunde göra sin röst hörd nu. Inget barn visste om de tyckte att Delfinen hade påverkat deras förmåga att göra sig hörd bland vänner. Alla utom en tyckte att det hade blivit lättare för dem att fatta beslut och även att stå på sig sedan de hade varit med i Delfinens barngrupp. De visste inte om Delfinen gjort det lättare för dem att våga pröva nya saker. Alla tyckte att det hade varit betydelsefullt att få vara med och upplevde att de blivit mer medvetna om hur värdefulla och unika de är. De enda förändringar som föreslogs var att man skulle få fortsätta gå i barngrupp. Det var ett förslag från flera barn. Något barn önskade att det inte skulle vara "så mycket om våld eller bråk" på Delfinen. På frågan om hur det var att delta beskriver ett annat barn att "det kan vara lite jobbigt att prata om hur det har varit hemma" Ett barn beskriver hur det känts när man ska till Delfinen. "man har varit sjuk och haft ont i magen".

Resultatsammanfattning och diskussion

De barn som kom till Delfinen hade bevittnat våld. De hade upplevt hur pappa eller en manlig person i barnets liv, misshandlat barnets mamma. Kan den skada som åsamkats barnen läkas eller ens lindras? Med tanke på att Delfinen inspirerats av många verksamheter i Sverige, Trappan, Bojen, Ersta vändpunkten, Linusgrupperna, Regnbågen osv. är det logiskt att utgångspunkten var att barnen kan läka eller lindra de upplevelser de haft! Om man kopplar tillbaka till modellen som återfinns i inledningen, som visar hur Regnbågen verkar ha gett barn som deltagit i barngrupper en känsla av hopp, blir med andra ord inte känslan av hopp eller lindring ett mått på framgång. Att barnen mår bra av att delta är en utgångspunkt, något man förutsätter.

Frågan är istället om barn i umeå, mellan 8-12 år, som bevittnat våld i hemmet, erbjuds:

- ett stöd
- tidigt
- som var adekvat
- och utgick från barnets behov
- och om barnen lotsades vidare om personalen identifierade ytterligare behov
- och att barnens föräldrar erbjuds ett stöd för att de skulle kunna stötta sina barn bättre.

Erbjudande om stöd

Delfinen skulle erbjudas till alla barn som bevittnar våld. Det svåra här är att det här är en målgrupp som ligger utanför Delfinens egen räckvidd. Det är aldrig personalen på Delfinen som träffar barn som bevittnat våld i ett första läge. Till skillnad från tex Ballongen på familjerätten som kan rekrytera barn från den egna verksamheten, eller polisen som åkt ut på ett larm. Det är andra som måste göra sin del för att personalen på Delfinen ska kunna ge erbjudandet till barnen och mammorna. I vilket skede, tidigt eller sent, personalen på Delfinen får en chans att träffa de här barnen, är också något som ligger utanför Delfinens kontroll. Vi kan emellertid säga att Delfinen erbjöd sin verksamhet till alla barn och mammor de kom i kontakt med!

Man valde att satsa ordentligt på att utforma informationsmaterial för verksamheten redan från början. Projektledaren beskriver i sin projektrapport (Erikson- Forsgren) att det är ett arbete som förvisso var tidsödande men som också tillfört gruppen stimulans och bidragit till lärandet. Det går inte att hitta någon reflektion i loggboken huruvida andra alternativa lösningar på rekryteringsproblemet övervägdes.

Men gjorde rätt personer rätt saker? Var det riktigt att personalen ägnade så mycket tid åt att informera både i den egna och andra myndigheter och organisationer om verksamheten? Fanns det ett informationsproblem? I kontakten med andra och även den egna myndigheten verkade de flesta veta vad Delfinen var och vad de gjorde. Man var dessutom positiv. Ändå fick inte Delfinen så många barn refererade till sig som man tänkt. Kan det ha handlat om något betydligt enklare?

Personalen behövde bara få veta om vilka familjer som kunde vara aktuella för Delfinen och ha tillåtelse att kontakta dem. När de väl tog kontakt tackade mammorna ja till erbjudandet om att delta. Ibland förmedlades kanske inte de barnen om utgjorde Delfinens målgrupp för att olika handläggare kunde tycka att det borde komma in i ett annat skede. För att man trodde att man behövde sälja in idén till mammorna. När man läser i loggboken och ser hur innehållet i arbetet fördelar sig så är informationen den största posten. Och dessutom började man sex månader innan projektstarten med just information. Man informerade innan man gått utbildningar, innan man hade skapat en manual.

I ansökan (utvecklingsmedel till tidiga insatser för barn till missbrukare samt psykiskt sjuka och/eller i våldsmiljöer, 2006) kan man se att ”en förutsättning för att verksamheten ska nå de barn/ungdomar som bevittnat våld är att verksamheten marknadsförs av dem som idag möter dessa barn/ungdomar.” När man läser det kan man få intrycket att personalen kanske skulle ha arbetat fram verktyg i form av ett informationspaket som andra (handläggare) kunde lägga fram till barn och mammor om Delfinen. Och inte haft fokus på att själva vara ute och informera andra verksamheter om sig själva.

...ett tidigt stöd

Delfinen kom till nästan samtidigt lagändringen där barn som bevittnat våld ansågs vara brottsoffer. Ungefär samtidigt skapades även Barnhuset och kvinnofridsmottagning som ingår i Centrum mot våld. Det fanns en tanke om att etableringen av, framför allt, Barnhuset skulle fungera som draghjälp för Delfinen men så blev det inte!¹⁵

Ett problem är att Delfinen INTE ska komma in i ett akut skede. Och det är just då många har kontakt med de här barnen. Delfinen skulle vara aktuellt efter att utredningar av olika slag är klara. Det gör att Barnhuset och polisen har kontakt med barnen innan de kan vara aktuella för Delfinen. (Om man inte gör som polisen och lämnar informationsmaterial till mammorna som de sedan kan välja att använda i ett senare skede.)

En fråga som vaknade efter kontakterna med kvinnojour, polis, brottsoffermyndigheten och Barnhuset var, HUR ska socialtjänsten, genom Delfinen, kunna agera mer för barnen? Hur ska Delfinen veta vart de här barnen finns? För polisen är barnen intressanta som vittnen, men utöver det arbetar man inte med brottsoffer. Det framkom initialt att kvinnojouren inte hade tillräckligt med förtroende för socialtjänsten för att arbeta aktivt för att kvinnor som har barn som bevittnat våld skulle söka sig dit. Brottssoffermyndigheten uttryckte inte att de själva aktivt skulle delta till att barnen hittade stödet i kommunen. Barnhuset uttryckte en önskan om att få igång ett bra samarbete men det hade inte gjorts något. Frågan var snarast hur man skulle undvika att det skulle bli konkurrerande verksamheter om samma barn. Alla kommer in i olika skeden i olika former av utredningar och insatser. Alla har barnets bästa för ögonen men barnets bästa utifrån den organisation man själv fungerar i. När alla perspektiv faller samman över ett och samma barn är risken att barnet försvinner medan vi ser på.

Att komma in tidigt kan göra att barn hamnar i en lojalitetskonflikt

Att komma in i ett tidigt skede visade sig svårt att genomföra av många skäl. I ett riktigt tidigt skede är familjen under utredning hos polisen och då behöver den processen få ske ostörd. Därefter kan man förvisso erbjuda stödet men det är problematiskt med samtycke från vårdnadshavarna¹⁶, då pappan oftast är densamme som förövaren. Det hade varit viktigt att man problematiserat frågan ytterligare i samband det beslutades att ett akut krisstöd kunde ges till barnen utan båda föräldrarnas samtycke. Barnen kan fortfarande hamna i riktigt svåra lojalitetskonflikter och eftersom det är barnet som ska vara i fokus så hade man behövt utveckla formerna för hur man skulle arbeta med papporna (så att de kan se värdet av att deras barn får hjälp och stöd). Det här är egentligen något kvinnojouren påtalade redan från start.

---

¹⁵ Ansökan till Länsstyrelsen Utvecklingsmedel till tidiga insatser för barn till missbrukare samt psykiskt sjuka och/eller i våldsmiljöer, 2006

¹⁶ Samtal med barn ”Enligt JO finns idag inget lagligt stöd för att socialtjänsten, mot vårdnadshavarens vilja, ha samtal med et barn, om denne inte har nått en sådan ålder och mognad att det är tillräckligt med hans eller hennes samtycke.” Barn och unga i socialtjänsten

Ett adekvat stöd

Personalen upplevde att de gjorde det som förväntades av dem! Det som gått igen i intervjuer och träffar är att personalen uttrycker att de gör rätt saker. De som höll samtal enligt Trappan- modellen gav intryck av att de uppfyllde projektmålet. De ansåg att projektansökan med sina 3-5 samtal/barn berodde på att man inte förstått arbetsmetoden. De som senare höll barngrupper gav också intryck av att uppfylla projektmålet. De har alla uttryckt värdet för de barn som deltagit och värdet för de mammor som deltagit. Det gör att det är rimligt att förstå att beslutet att först flytta de krisbearbetande samtalen till Barnahuset var svårt att ta in för en del av personalen. På samma sätt kan beslutet att lägga ner projektet förbrylla den personal som återstod. Det är med förtvivlan i röster deltagare ifrågasatt att projektet ändrats och även lades ner. ”Delfinen har saknat tillhörighet och kanske därför också saknat ett tydligt ledarskap. Ett ledarskap som naturligt ansvarar för arbetsmiljön för projektmedlemmarna” (Erikson- Forsgren s. 11) Det stod klart redan i slutet av 2008 av dåvarande projektledare att projektet saknade ledning men under 2009 tillkom ingen sådan. Under tiden fortsatte alla göra det arbete man upplevde var det man hade i uppgift att göra!

...med utgångspunkt i barnens behov

Krisbearbetande samtal - Krissamtal

Trappan- samtalen startade ett halvår senare än det skulle eftersom det tog tid att få utbildningen. Sedan visade det sig att de inte kunde föras genom de planerade 3-5 samtalen utan att det blev istället en terminslång relation. I projektansökan utgick man från att 3-5 samtal var adekvat, tillräckligt, för att barnen skulle ha fått verktyg att gå vidare till barngrupp. Inom gruppen bildades två läger. Det skulle inte längre gå att arbeta på det sätt man planerat. Exakt vad som hände vet bara de som var inblandade men det eskalerade. I det läget valde man att dela gruppen i två delar. Man separerade Trappan- samtalen från gruppverksamheten. En ny person med erfarenhet från att hålla Linus- grupper i kommunen rekryterades för att hålla barngrupper. En tid förflöt men när enbart två barn genomgått Trappan- samtal efter nästan ett år valde man exkludera Trappan- samtalen från Delfinen. Två barn, ett per personal och halvår, var uppenbarligen inte tillräckligt många för att det skulle vara en verksamhet man ville ägna sig åt.

Det är svårt att förhålla sig till att de krisbearbetande samtalen inte kunde fortgå i Delfinens regi. Det blev å ena sidan uppenbart att man kunde ta emot få barn per person och termin. Det blev ohållbart med tanke på att det förutsattes finnas så många fler behövande barn. Samtidigt går det att läsa i en fallstudie (Bjuhr) att en del av tidsåtgången bestod i att möten frekvent avbokades. Dels pga. av sjukdom och plötsliga händelser men också pga. av att andra insatser pågick parallellt. Hösten 2008 kopplades en ny person till projektet för att hålla krissamtal. Denna ingick i Delfinen utan att själv fått någon direkt information om det.

Det går inte att komma ifrån att barn behöver krisbearbetande samtal för att kunna delta i gruppverksamhet! Det är i de här samtalen de får ord på vad som hänt, det är här de kan börja förstå vad de varit med om. Att det som hände var våld! I gruppen kan de sedan få se att det inte bara är de som haft det så. De kan få hjälp varandra att se förstå att våld inte är barns fel.

Barngrupperna

Det är ett stort arbete som förväntas av medarbetarna som ska hålla barngrupper. De ska i rask takt gå utbildning, skapa en manual samt rekrytera barn till verksamheten. Det är en delikat uppgift att skapa innehållet i en verksamhet för en utsatt grupp barn. Två anställda med, 25 % av sin tjänst, gick in i uppgiften med liv och lust. De lät kreativiteten flöda och skapade en manual. De erbjöd barnen en

gruppverksamhet och även om det inte går att se exakt vad den innehöll så kan man se att de barn som deltog faktiskt tenderade att svara som man kan förvänta sig från liknande barngruppsverksamheter. Även mammorna har besvarat enkäter om sina barn. Barnen verkar ha upplevt Delfinen som något värdefullt. Men mammorna har också kunnat beskriva positiva förändringar hos sina barn. Några orosmoln fanns dock. Det är möjligt att barnen fortfarande har svårt att se att de har rätt att känna det de känner och att de inte behöver vara glada. Det kan vara så att tankarna på våldet fortfarande rentav ger ett fysiskt illamående. Frågan som aktualiseras är om barnen hade behövt mer stöd från andra professionella. Materialet är för litet för att kunna avgöra det men det vore viktigt att fördjupa sig i om man vill driva en liknande verksamhet.

Gruppledarna fick inte handledning!

Till skillnad från personal som höll krisbearbetande samtal enligt Trappan- modellen fick barngruppsledarna beskedet att pengarna för handledning i projektet var slut. De fick istället fyra konsultationer via videolänk. Det innebar att två personer arbetade i ett projekt som saknade en aktiv projektledare. De hade själva fått skapa det material de skulle använda för att arbeta med barn som varit våldsutsatta. De möter de här barnen och prövar den manual de själva har tagit fram men de har ingen handledning. Det framstår som en svårmotiverad fördelning av medel. Dessutom är just handledning en kritisk faktor som tas upp i ansökan (utvecklingsmedel till tidiga insatser för barn till missbrukare samt psykiskt sjuka och/eller i våldsmiljöer, 2006) ”De som ska bedriva de krisbearbetande samtal och gruppverksamheten för barn ska kontinuerligt och som ett komplement till ovan nämnd utbildning delta i handledning.” Finns det någon logik i att fortsätta använda medel till löner eller utbildning när det saknas pengar till handledning till personal som arbetar med ett material de tagit fram på egen hand, utan projektledning för barn och mammor som varit våldsutsatta?

Föräldragrupper

Det var inte bestämt något konkret om innehållet eller hur föräldrar skulle erbjudas stöd. Man valde i Delfinen att erbjuda mammor gruppverksamhet efter att under en period funderat kring hur det skulle gå att genomföra om även pappor/förövare deltog. Valet att enbart erbjuda mammor stöd var underbyggt men tog tid av verksamheten. Deltagarna förväntades skapa, och gjorde så, innehåll i gruppverksamheten som riktade sig mot mammorna. I enkäter har mammor uttryckt att det betytt mycket och att de önskat att de fått träffas längre. I samtal med personal har det varit tydligt att mammornas förmåga att se det våld de upplevt varierat kraftigt och också inneburit att vissa inte kunnat delta. Fyra personer har deltagit i de två mammagrupperna varav en har varit med i båda. (Erikson- Forsgren) För att kunna ge stöd till barn i ett akut skede utan båda föräldrarnas samtycke låter det rimligt att man arbetar med och för att den förälder som inte gett sitt samtycke ska kunna se värdet för barnet.

Om att lotsa barn vidare

I ansökan finns en tidsplan. Delfinen fick tillåtelse att starta ett halvår senare och när man tar hänsyn till det kan man se att: Krisbearbetande samtal ska hållas från våren 2007, det gick inte att genomföra eftersom man inte hunnit gå utbildningen innan dess. Så de krisbearbetande samtalen startade ett halvår senare, hösten 2007. Första barngruppen skulle starta hösten 2007. Det gjorde man! Samtidigt skulle en verksamhet för föräldrar, a´ tre träffar erbjudas. Det gjorde man, men man avgränsade föräldragrupperna och erbjudandet gick till mammorna. Från våren 2008 ska mammor erbjudas 8 träffar. De erbjuds träffarna men inte förrän hösten 2008. Ett problem är att man nått få deltagare. Så istället för att arbeta terminsvis (med två barn- och två mammagrupper/år) har man hållit en barngrupp och en mammagrupp/år. Det går att se att man totalt nådde 14 deltagare. Inte 14 individer! En del av både barn och mammor finns med som flera poster eftersom de deltagit flera gånger. Personalen har uttryckt att det är svårt att förhålla sig till att de ska lotsa vidare barn med större behov. Vart ska de lotsa dem? När? Personalen hade behövt stöd i det arbetet!

Slutord

Vad betydde det att man saknade projektledare?

Personalen har varit ensam, de hade en projektledare som avsåg sig uppdraget för att det tog mer tid än hon hade till förfogande. De fick en ny projektledare som arbetade ett halvår på 25% men som sedan stod kvar som projektledare utan att ha tid att arbeta i projektet! Frågan är om det är tillhörigheten som densamma framhåller eller frånvaron av ledning som haft mest betydelse för att personal farit illa? Frågan är hur Delfinen skulle ha haft tillhörighet, vart? Det är möjligt att det hade fungerat bättre om projektet drivits och ägts av en barngrupp som parallellt med utredningar hållit barngrupper. På samma sätt som familjerättssekreterare gör i Ballongen. (Larsson 2009) Delfinen hade också kunnat finnas hos Barnhuset men de möter barnen i ett för tidigt skede för att man ska kunna delta i Delfinen. Det handlar inte bara om att polis- och sociala utredningar ska vara klara. Våldet måste ha upphört. Barnen måste hinna med känslomässigt. Mammorna behöver känna sig trygga. Om pappan är förövaren behöver han vara på en plats där han har en förmåga att se sitt barn.

Det kan också ha berott på ett ständigt flöde av personal inom projektet. 1) en ny projektledare 2) en ny medarbetare 3) två medarbetare försvinner 4) en ny socialchef 5) en ny medarbetare, som direkt (och initialt) får andra uppgifter än att arbeta i Delfinen 6) en ny områdeschef. Det är rimligt att det är svårare att rikta sig utåt när det rör på sig på insidan.

Det hade kunnat betyda mycket om personal hade fått veta tydligt vilka mål verksamheten hade. Vilka faktorer som ansågs givna och vilka som var nya. Det hade säkerligen varit betydelsefullt för personalen att ha en tydlig kommunikationsplan vad gäller informationsspridning.

En projektledare hade troligtvis hindrat att personal efter att ha skapat sitt eget arbetsmaterial genomförde det utan att ha professionell handledning. De totalt fyra konsultationer de fått via videolänk är inte handledning. Handledningen är oerhört viktig och det är svårt att man prioriterat bort den.

En projektledare hade antagligen också kunnat ge de två som återstod i gruppen ett bättre avslut på projektet. I nuläget har hängiven personal, som arbetat hårt för att genomföra projektet, lämnats. Mycket av deras arbete är inte dokumenterat, delar till och med förstörda.

Vad hände med de andra barnen?

Alla barn i Umeå som bevittnade våld mellan 8-12 skulle erbjudas Delfinen. Med tanke på att Barnhuset identifierade mer än 20 barn som tillhör målgruppen under 2008¹⁷ så framstår det klart att det finns barn som behöver det stöd Delfinen erbjuder. Den här verksamheten har kostat 103 000 kronor/deltagare om man använt de budgeterade 1 446 000 kronorna. Det här är ett projekt som finns för barnens skull. Totalt deltog sex barn (varav ett två gånger) vilket blir ungefär 240 000 per deltagare.

Vad hände med de andra barnen? Även om just de identifierade barnen befann sig i ett för akut skede så borde det rimligen ha funnits tjugo aktuella barn från 2007. Och de befann sig inte i ett akut skede längre. Varför har dessa nekats stöd? Av vem? Delfinen fick aldrig en chans att hjälpa dem!

---

¹⁷ Centrum mot våld identifierade 20 barn som tillhörande Delfinens målgrupp under 2008. De flesta tackade nej innan personal från Delfinen hann möta dem. Erikson- Forsgren

Referenser

Ansökan till Länsstyrelsen (2006) *Utvecklingsmedel till tidiga insatser för barn till missbrukare samt psykiskt sjuka och/eller i våldsmiljöer*

Bjuhr, Monica (2007) *Trappanpojke 10 år gammal – en studie utifrån en fallbeskrivning kopplad till kurslitteratur i ämnet uppsats* Ersta Sköndal

Crusell Anna, Johansson Marianne, Kevnell Anna- Maria (2007) *”Det var inte pinsamt att berätta hur man kände eller så.” Barns upplevelser av barngruppsverksamheten Regnbågen* uppsats institutionen för psykologi

Erikson- Forsgren, Anna- Carin (2008) *Projektrapport från Delfinen – Utvecklingsmedel till tidiga insatser för barn till missbrukare samt psykiskt sjuka och/eller i våldsmiljöer*, Umeå socialtjänst

Frick Agneta, Björk Annika, Alhor Kodra, Karlsson Ingela, Rozenberg Irena (2004) *Min hemlighet – en bok om våld i familjen*, Kriscentrum för våldsutsatta kvinnor och deras barn i Malmö

Isdal, Per (2001) *Meningen med våld*

Larsson Elisabeth (2009) *Ballongen - Dokumentation från en forskningscirkel med familjerätten i Umeå*, Umeå Kommun UFFE

Larsson, Elisabeth (2004) *Regnbågen – en verksamhet för barn till psykiskt sjuka föräldrar*, Umeå Kommun, UFFE

Larsson, Elisabet (2007) *slutrapport Delfinen - krisbearbetande samtal och gruppverksamhet för barn som bevittnat våld i närstående relation samt parallell gruppverksamhet för föräldrar*

Lindholm, Carina (2007) *Barn som upplever våld i hemmet*, uppsats Ersta Sköndal

Lindstein, Thomas (1997) *Unga vid vändpunkten – Att arbeta med ungdomar vars föräldrar missbrukar* Gothia

Nygren Josefin, Olofsson Caroline (2008) *Kära Gud, gör pappa snäll igen. Om behandlares syn på hur barn som bevittnat våld i hemmet påverkas av sin pappa under behandling*. Umeå universitet Uppsats

Proposition (2005/06:166) *Barn som bevittnat våld*

Skerfving, Annemi (2009) *Utvärdering av barngruppsverksamhet – ett metodutvecklingsprojekt FoU rapport 2009/1* institutionen för socialt arbete stockholmsuniversitet, Regionförbundet Uppsala län

Socialstyrelsen (2006) *Barn och unga i socialtjänsten. Utreda, planera och följa upp beslutade insatser*